

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

124:1 • 2004

En milepæl i svensk miljøhistorie

Per Eliasson, *Skog, makt och människor. En miljöhistoria om svensk skog 1800–1875*, Diss, Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden 25, Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm, 2002. 455 s.

Per Eliasson har med afhandlingen *Skog, makt och människor* skrevet bogen om indførelsen af skovbrug i 1800-tallets Sverige. Intet mindre.

Gennem otte velskrevne kapitler følger vi overgangen fra en strengt reguleret men rent eksploiterende skovudnyttelse til moderne skovbrug karakteriseret ved "ett uthålligt bruk av skogen med inriktning på virkesproduktion och planmässig förnygring, vård och avverkning" (s 30f). Med en agrar metafor betragtedes dette højskogsbrug som "skogsodling", der sigtede mod langsigtet forsyningssikkerhed (Nachhaltigkeit) og kvantificérbar forudsigelighed. Menneskets overvindelse af naturen indebar også en bemestring af fremtiden.

Skovudnyttelse og træproduktion har altid spillet en fremtrædende rolle for det svenske samfund. En skovhistorisk analyse kan derfor i hænderne på en så kyndig historiker som Eliasson anvendes som en prisme for centrale forandringer, der rækker langt ud over snæver "skogshistoria". Undersøgelsens genstandsfelt defineres således som "hur förändringar i förhållandet mellan natur och samhälle resulterade i ett nytt sätt att utnyttja naturen. Den samhälleliga beslutsprocess som hanterade detta naturutnyttjande, eller det som kallats den socioekonomiska nivån på det sätt som miljöhistoria teoretiskt definerats, är fokus för undersökningen. I en sådan beslutsprocess är ett konfliktperspektiv, där konflikten gäller naturresursen trä centralt" (s 26).

Afhandlingen belyser udviklingen i fem indbyrdes forbundne temaer. For det første – og materielt grundlæggende – belyses naturforandringernes årsager og konsekvenser. Det drejer sig blandt andet om den forventede klimaforværring som følge af omfattende fladehugster (kalhygge) i Norrland. Men mere centralt står en meget grundig analyse af den tiltagende mangel på egetømmer gennem periodens første del.

For det andet blotlægger Eliasson de interesse modsætninger og magtforhold, der blev berørt af, og som udgjorde et centralt element i, indførelsen af moderne skovbrug. I fokus står her især modsætningen mellem almene og individuelle interesser, og det vil i vid udstrækning sige mellem produktion af fødevarer (livsmedel) og af træ. Denne interesse modsætning var dog gennem hele perioden spundet ind i en anden konflikt, nemlig den mellem centralmagt og lokalsamfund. Og der var vel at mærke ingen entydige og konstante sammenhænge mellem de to konflikttemaer. Traditionelt søgte den svenske statsmagt således i ældre tid

at fremme jordbrugsinteresser og udmarkens kolonisering, mens den i periodens sidste del i stedet søgte at sikre en fremtidig træproduktion.

Konflikten mellem centralmagt og lokalsamfund udtrykkes ofte i divergerende tolkninger af samfundet. Også disse tolkninger tematiseres, idet der gøres rede for, hvordan traditionelle *customs* støder mod en tiltagende statslig interventionisme. Og noget tilsvarende gør sig gældende med hensyn til synet på naturtilegnelsen. Forskellige samfundsgrupper opfattede natur og naturlighed meget forskelligt, hvilket fik afgørende betydning for deres holdning til indførelsen af skovbrug.

Endelig er afhandlingens sidste gennemgående tema Sveriges indlejring i den internationale videnskabelige udvikling af skovbrugserhvervet. Alle udviklingens fremmeste aktører, fra Adolf af Ström til Carl Adolf Björkman, var inspireret af udenlandske erfaringer. I en europæisk kontekst skete den svenske 'skovbrugsrevolution' sent, hvilket næsten kun kan forklares som en konsekvens af landets relative skovrigdom. Reformfædrenes tidligste indsats gjaldt netop de dele af træproduktionen, hvor knaphedssymptomer først viste sig. Det vil sige indenfor flådens tømmerforsyning og bjergværkernes tilgang af brændsel. Men netop disse to forskellige produktionsformål frembragte meget forskellige skovbrugssystemer. Det viste sig tidligt, at "skogsbrug" ikke var noget entydigt begreb.

Som det fremgår af undertitlen er der tale om en erklæret miljøhistorisk undersøgelse. Og i sin definition af miljøhistorie lægger forfatteren sig tæt op af den tyske skovhistoriker Joachim Radkau og (især) amerikaneren Donald Worster. I en vis forstand kan man nok sige, at han endog tager sidstnævntes teoretiske formulering af kravene til den miljøhistoriske undersøgelse mere alvorligt end denne selv synes at gøre det.

Worster citeres hyppigt for sin tredeling af miljøhistoriens genstand: naturgrundlaget, dets udnyttelse og synet på – samt værdisætningen af – naturgrundlag og -udnyttelse. Der er tale om tre overlappende kategorier, der ideelt – men vist kun også ideelt – skal behandles i deres totalitet. Miljøhistorien *sensu* Worster deler altså den strukturalistiske historietraditions prætension om et helhedsperspektiv. Men hverken for Worster eller for flertallet af hans disciple lykkes denne afbalancerede inddragelse af alle de tre interagerende niveauer generelt særlig godt. Det gør den til gengæld forbilledligt for Eliasson.

Man kan i hidtidig svensk miljøhistorie skimte konturerne af i hvert fald to forskellige tendenser. Den ene repræsenteres af blandt andre Sverker Sörlin, som primært fokuserer på natursynets historie og dets nedslag i handling og formning af landskabet. Den anden tager sit udspring i Birgitta Odéns miljøhistoriske projekt, således som dette – ansporet af aktuelle miljøproblemer – formuleredes i 1970'erne. Det er til denne sidste tendens, hvor miljøhistorie overvejende er karakteriseret som *miljøproblemhistorie*, at den foreliggende afhandling slutter sig. Naturudnyttelsen betragtes som udtryk for politiske interesser og konstituerer i sig selv en politisk diskurs (s 374).

En analyse af denne skovbrugsfaglige og politiske diskurs er afhandlingens grundstamme, idet de ofte meget omfattende rigsdagsforhandlinger om skovpolitiske emner – sammen med egentlig skovbrugsfaglige diskussioner indenfor en mere snæver personkreds – udgør det væsentligste kildegrundlag. Analysen benytter sig af fire teoretiske begreber: *kodificeringen* betegner lovgivningen som intervention mod ældre systemer af ressourcefordeling, *specialiseringen* produktionslandskabets overgang fra multifunktionalitet til monofunktionalitet, *markedsorienteringen* berører spørgsmålet om, hvem der produceres for og endelig kaster *differentierings*-vinklen lys over systematiske sociale eller geografiske forskelle i synet på skovbrug.

Eksistensen af en eksplicit skovpolitik gennem hele den undersøgte periode giver langt bedre mulighed for detaljeret analyse end dem, der eksempelvis fandtes i en enevældig stat som den danske. Bogens periodisering er således baseret på rigsdagsdebatternes ændrede temaer: "skogsordningens tid 1809–1818", "förändringens tid 1823–1830", "skogshushållningens tid 1834–1841", "allmännyttans tid 1844–1858" og "statsskogsbrukets tid 1859–1875". På denne måde lægges der imidlertid, betinget af kildematerialet, meget stor vægt på kronens og skattebøndernes forhold, mens vor viden om, hvad der skete på den tredjedel af jordnaturen, som i 1825 var frälse, forbliver begrænset.

Blandt afhandlingens centrale resultater er en påvisning af, hvordan det feudale – men centralistiske – fordelingssystem som udtrykkes i 1793 og 1805 skovordningerne blev forladt ved 1800-tallets begyndelse. Den samtidigt stigende efterspørgsel efter træ og jord, som fører til markante interesse modsætninger, tydeliggøres i undersøgelse af de særligt beskyttede egetræer. De voksede som regel på engen, og for at reducere deres skadelige skyggevirkning, stævnedes (hamlade) bønderne dem. Denne gentagne beskæring efterlod sammen med den påbudte stempling ofte træerne med sår, der var let modtagelige for infektionssygdomme, og antallet af anvendelige tømmer-ege faldt drastisk gennem undersøgelsesperioden. Man undres imidlertid over, at Gotland stort set gik fri af den ellers kraftige tilbagegang i antallet af brugbare ege i perioden 1790–1825. Øjensynlig var kombination af egetræer og ångsmark altså mulig uden de fatale konsekvenser for førstnævnte, der gjorde sig gældende over resten af Sverige.

Denne konkurrence mellem træ- og fødevarerproduktion repræsenterede til lige en konflikt mellem centralmagt og lokalsamfund. Men som nævnt var relationerne ikke entydige. Begge parter havde gennem perioden modsatrettede interesser, og problemets løsning blev en rumlig specialisering gennem separation; det vil sige en opdeling af det hidtidige skovareal i en fremtidig træproduktions- og græsningssektor. Og gennem en nøje gennemgang af de enkelte salg af kongelige skove viser Per Eliasson i denne forbindelse overbevisende, at det i ældre litteratur ofte udmaledede »förskingrande av kronoskogarna« ikke var et ensidigt salg men netop en separation; en funktionsdifferentiering.

Trakthyggesbrug efter udenlandsk (tysk) forbillede indførtes gennem 1830-erne og '40erne i sydsvenske kronoparker og almänningar. Skogsodling erstattede ekstraktiv blädning. Men denne overgang fik dybtgående konsekvenser for forståelsen af ejendomsret. Når skoven ikke længere var groet af sig selv men et resultat af 'odling', måtte uautoriseret hugst af dens træer regnes som tyveri – med de dermed forbundne vanærende straffe – og ikke længere blot som åverkansbrott. Netop spørgsmålet om straffe for ulovlig hugst er gennem hele perioden yderst påtrængende. Først da gruppen af hemmansägare i stigende grad begyndte at definere sig opadtil og nedadtil som en særskilt klasse, kunne dens repræsentanter på Riksdagen gå ind for at betragte åverkan som stöld. Derved gennemspillede også denne konflikt temaet centralmakt-lokalsamhälle, om end også interne sociale skel i lokalsamhället kom tydeligt til udtryk.

Med hensyn til åverkansbrott gør der sig også en markant geografisk differentiering gældende. I Norrland får åverkan i 1860erne og '70erne karakter af industriel udnyttelse (Baggböleri) og ikke længere af husbehov. Dette motivskred var også kraftigt medvirkende til at forbrydelsen opnåede status som stöld.

Forfatteren påviser i det følgende kapitel, hvordan ideen om en klimaforværing (klimatförsämring) forårsaget af omfattende skovrydning i Norrland bidrog afgørende til ændring af skovpolitikken i 1850erne. Fra at have været et privatøkonomisk anliggende blev skovens bevaring nu betragtet som et statsanliggende.

Formålet med indførelse af moderne skovbrug var ikke entydigt men fulgte en betydelig produktionsmæssig og geografisk differentiering. I af Ströms sydsvenske trakthyggesystemer var målet at frembringe det størst mulige volumen at store tømmertræer. Carl Ludvig Obbarius system, som udvikledes under hensyntagen til bjergværkerne stadige brændselsbehov, sigtede i modsætning hertil mod et jævnt produktionsniveau. Og efterhånden som Norrland kom på dagsordenen måtte den statslige skovforvaltning, på grund af skalaforskelle og mulige klimaproblemer, atter godkende blädning som skovbrugsform.

I denne sammenhæng påpeges det, at indførelsen af skogsbrug i Sverige ikke fandt sted i et tomrum. Ved en overbevisende anvendelse af differentieringsbegrebet understreges det tværtimod, hvordan den internationale indflydelse i et langt tidsperspektiv var todelt. De sydlige dele af landet modtog kontinental påvirkning fra først og fremmest Tyskland, mens påvirkning i nord især kom fra den samtidige udnyttelse af boreale barrskogsområder i Canada, USA, Norge og Finland.

Afsluttende konkluderer doktoranden, at "*införandet av skogsbruk i Sverige har ett tydligt samband med det agrara samhällets växande naturresursproblem, att det kräver långtgående förändringar i fördelningssystemen genom avskaffande av de traditionella rättigheterna till skogsutnyttjande, att äldre värderingar kring träd och skog endast mycket långsamt förändras av det nya skogsbrukets införande*" (s 373).

Det moderne skovbrug indføres altså i Sverige som følge af en øget konkurrence mellem virkesproduktion og det agrare skogsudnyttjande, som dybest set udsprang af 1800-tallets accelererede befolkningstilvækst. Så man sidder som læser tilbage med det klare indtryk, at metaforklaringen på den beskrevne udvikling i virkeligheden er demografisk. Men det er den måske i al god miljøhistorie, simpelthen fordi menneskelige samfund dybest set må betragtes med et populationsbiologisk udgangspunkt?

Skog, makt och människor er en meget omfattende og overordentlig vægtig analyse af et afgørende skel i svensk historie: det som angelsaksiske forskere har kaldt *the forest transition*, overgangen fra ekstraktivt til økonomisk 'uthållig' udnyttelse af skovens ressourcer. Ved hjælp af sin miljøhistoriske tilgang fremdrager forfatteren kyndigt sammenhænge, der ikke var indlysende, før de blev beskrevet her. Sverige har med denne bog virkelig fået den skovhistorieskrivning, som dets skovareal byder!

Bo Fritzbøger *

* Fakultetsopponent